

Милан Трипковић

НЕУСПЕХ АНТИКОМУНИСТИЧКЕ ИЗЛОЖБЕ У ВАЉЕВУ 1936. ГОДИНЕ

Рад КПЈ у Ваљеву оживљава, нарочито, од 1934. године када се ствара прва партијска ћелија после увођења диктатуре. Бројно јачање КПЈ и настанак нових ћелија створили су услове за формирање Месног комитета КПЈ за Ваљево (1936.) који је свој рад проширио и на територију ван Ваљева.

Развија се врло жив и плодноносан рад КПЈ преко легалних организација: Удружења правника, Омладинског клуба интелектуалног рада, КУД „Абрашевића“, СД „Будућност“, преко листа „Наша реч“ и др.

Министарство унутрашњих послова, односно његово одељење за државну заштиту, Банска управа у Сарајеву и Начелство среза ваљевског организују све своје снаге да рад и утицај КПЈ ослабе. Једна од мера организована у том смислу је постављање у Ваљеву антикомунистичке изложбе која је била отворена од 5—7. октобра 1936. године. Ову изложбу је организовао Југословенски антикомунистички комитет из Београда, а изложене слике о октобарској револуцији 1917. године у Русији криво и тенденциозно су представљале догађаје.

Комунисти у Ваљеву су реаговали на ову изложбу на тај начин што су оштетили више експоната и тиме допринели неуспеху ове изложбе.

У Архиву Босне и Херцеговине чува се више докумената захваљујући којима сазнајемо низ детаља у вези ове изложбе као и мерама полиције да пронађе лица која су оштетили експонате. Објављивање ових докумената бацаће више светла на ову само једну у низу акција коју су извели комунисти у Ваљеву.

Начелство среза ваљевског
Ваљево

Пов. бр. 1540 — 9. X 1936.

Предмет: Југословенски антима-
рксистички комитет, приређивање про-
пагандне изложбе у Ваљеву —
извештај.

Краљевско банској управи II.
Управно одељење

Сарајево

Част је начелству доставити следећи извештај:

На дан 5, 6, и 7. овог месеца приредио је горе поменути комитет своју изложбу у Ваљево. Изложбом је руководио г. Борис С. Хершљаков из Београда као представник комитета. Сама изложба била је смештена у згради народне читаонице у Ваљево.

Сва три дана, изложба је била посећивана од грађана и за сво време трајања изложбе није било никаквих инцидената од стране левичарских и комунистичких елемената, али на дан 6. октобра учињен је извештај испад од стране поменутих посетилаца, који се, а према достави и опису руководиоца изложбе састоји у следећем:

На дан 6. октобра између 12 и 13 часова, за време док је руководио изложбе био на ручку, непознато лице на неколико експоната лаписом нацртао је амблеме комунистичке: срп и чекић. Увече истог дана између 19 и 20 часова, неко непознато лице од посетилаца изложбе или читаонице, обућарским црнилом измазало је три експоната у целости, а један знатан део експоната делимично премазао истим црнилом. Ове брљотине, са извесних експоната, мање оштећени, може се бензином отклонити, док са три експоната брљотине је немогуће отклонити, јер су сасвим замазани и тиме упропашћени.

По изјави приређивача изложбе ови испадни могли су се десити на тај начин, што је за време одсуства приређивача између 12 и 13. часова читаоница остала доступна приступу публике, те је починитељ могао несметано цртати амблеме комунистичке, а истог дана увече руководио изложбе био је присутан у читаоници, но док је извесним посетиоцима објашњавао значај појединих експоната, на другој страни сале непознати починитељ или починитељи могли су несметано нанети квар премазивањем експоната црнилом.

На основу пријаве приређивача изложбе, ово начелство је одмах, уз припомоћ органа жандармерије почело истрагу за починитељима. Увиђајем у просторијама утврђено је, да се читаоница састоји из два одељења, сале за читање и собе за библиотеку, као и једног трећег одељења у којој је смештена једна обућарска радионица чији сопственик уједно води надзор над зградом читаонице.

Изложба је била смештена у сали за читање. Преко целог дана, за сво време трајања изложбе приступ у читаоницу био је слободан свакоме, те је свако несметано могао долазити и посетити изложбу, а истовремено и читаоницу или само ову другу.

У читаоници је смештен и Омладински клуб интелектуалних радника „Окир” у Ваљеву, те су и чланови овог клуба преко целог дана посећивали просторије читаонице.

Обзиром на ово установљено је да је починитељ врло лако користећи приступачност у читаоницу, могао увребати време да дело непримећено изврши.

Како у поменутом омладинском клубу има доста чланова комунистички настројених као Стефановић Миливоје, дописник „Политике”, Др. Милош Пантић, лекар, Др. Јовановић Мнотраг лекар, и др. то се сумња да је које лице, из друштва ових омладинаца комунистички оријентисаних, овај испад учинио, демонстрирајући на тај начин противу изложбе и изложених експонената, чија је садржина антикомунистичка.

Начелство је саслушало више лица да би на тај начин ушло у траг починитељу, но до сада је починитељ остао непознат. Истрага се интензивно води и о резултату поднеће се хитан и исцрпан извештај.

Начелству је част у допуну овог извештаја известити: Да је приређивачу изложбе лично од потписатог скренута пажња да у читаоници изложбу не приређује са разлога што су просторије исте стално отворене и доступне сваком у свако доба, а нарочито због тога што су у читаоници смештене просторије клуба „Окир”, те је приређивач у прво време, био изнајмио засебан локал у улици Војводе Мишића, но доцније без претходног обавештења начелства, опет изложбу сместио у просторији читаонице, чиме је у неколико олакшао да изложбени експонати буду оштећени, обзиром на слободан приступ читаоници широј публици, односно свакоме лицу.

Срески начелник,
потпис нечитак

Краљевска банска управа
Дринске бановине
Сарајево
Пов. Д. З. № 5219
примљено 12. X 1936.

Краљевина Југославија
Министарство унутрашњих послова
Одељење за државну заштиту
Пов. бр. 45869
12. X — 1936. год.
Београд

Најхитније

Предмет: изложба „Антикомунистичка“ у Ваљеву

КРАЉЕВСКОЈ БАНСКОЈ УПРАВИ
САРАЈЕВО

Министарство је обавештено да је приликом антикомунистичке изложбе, која је одржана 6. о.м. у Ваљеву, дошло до комунистичких изгреда на тај начин што су две групе које су разгледале изложбу, оштетиле слике и документа. Министарство сазнаје да је међу овима био и студент МИЛАТОВИЋ. Интелектуални виновници су Др. Јовановић, зубни лекар из Ваљева, и Др. Пантић, лекар. Такође се сазнаје да је имала учешћа и дописница „Правде“ из Ваљева.

По причању једне личности приликом помена Блаженопочившем Краљу у там. гимназији ближа рођака именованог Др. Јовановића гласно се смејала и тврдила да јој је рођак Др. Јовановић причао да све то није тачно што се сада говори о краљу, па и о комунизму. Ближе се о овоме не зна.

Даље се говори да је градска читаоница легло комуниста у Ваљеву.

Достављајући предње, Министарству унутрашњих послова је част умолити Краљ. Банску управу за хитан извештај по предњем, као и о резултату истраге над непознатим лицима која су на овај начин хтели да покажу своје симпатије за комунисте.

Краљевска банска управа
Дринске бановине Сарајево
Пов. Д.З. Н^о 5323 Примљено 16. X 1936
5267

По наредби
Министра унутрашњих послова
Начелник,
Д. М. Лазич

ДРИНСКИ ЖАНДАРМЕРИСКИ ПУК
Пов. Ј. Д. Бр. 1578
12. октобра 1936. год.
У Сарајеву

КРАЉЕВСКОЈ БАНСКОЈ УПРАВИ ДРИНСКЕ БАНОВИНЕ
(управно одељење)

Извештај о оштећењу
антикомунистичке из-
ложбе у Ваљеву

Командир жандармериске станице Ваљево са Пов. бр. 712 од 7. октобра тек. године доставио је следећи извештај:

„Југословенски антимакистички комитет у Београду приредио је 4. октобра 1936. године у Ваљеву у просторијама друштва „ОКИР“ изложбу слика о догађајима у Русији за вре-

ме бољшевичке побуне 1917. године, која изложба је управљана противу безбожничтва и комунизма.

Према наводима приређивача изложбе дошла је 6. октобра тек. године у времену између 19. и 20 часова једна група од 5—6 лица у читаоницу, где је изложба приређена, те су двојица заговарали излагача слика, док су остали лаписом и шустерским црнилом замрљали покварили један део слика а на неким од истих нацртали укрштене срп и чекић.

Пошто је изложба смештена у просторијама друштва ОКИР (омладински клуб Интелектуалног рада) међу којима има извештан број комуниста и филокомуниста као: Др. Пантић Милош, Др. Јовановић Миодраг, Стефановић Милоје, новинар и други, вероватно је, да је неко од комуниста ове слике оштетио.

По овоме су одмах поведени извиди у заједници са полицијском влашћу те је саслушан већи број лица која су се поменуће вечери налазила у просторијама где је изложба тих слика била, али се није могло утврдити лице које је те слике оштетило а ово тим теже јер излагач тих слика никога не познаје.

Према изјави приређивача изложбе исти је оштећен на тим сликама за око 4.000 динара.

За лицима која су предње дело извршила трага се и надаље најенергичније.

Предње се доставља с молбом на знање и увиђај.

Наредно сам командиру ваљевске жандармеријске чете да се под сваку цену истраже и утврде лица која су предње дело извршила па са њима по закону поступи па ћу у позитивном случају доставити накнадно извештај о резултату истраге.

Командант пуковник
потпис нечитак

Достављено: Кр. Банској
управи Дринске бановине
и Команданту Жандармерије.

КРАЉЕВСКА ДРИНСКА УПРАВА
ДРИНСКЕ БАНОВИНЕ САРАЈЕВО
Пов. Д.З. Н^о5267 Примљено 14. X 1936.
5219

КРАЉЕВИНА ЈУГОСЛАВИЈА
МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА ДРЖАВНУ ЗАШТИТУ
Пов. бр. 46642.
20. X 1936. год.
БЕОГРАД

Предмет: Југословенски антикомунистички
комитет, приређивање пропаганд-
не изложбе у Ваљеву.

КРАЉЕВСКОЈ БАНСКОЈ УПРАВИ
САРАЈЕВО

У вези акта те Банске управе Пов. ДЗ. Бр. 5219. од 16. т. м. Министарству унутрашњих послова је част умолити Краљ. Банску управу за наређење да се по делу испада комуниста на изложби настави енергична истрага све до проналаска криваца. Што се тиче клуба „ОКИР”, који према горњем извештају изгледа да је под утицајем комуниста, потребно је чим пре прикупити потребне податке и на основу истих предузети шта је потребно да се рад овом клубу забрани и даља акција његових чланова онемогући.

Овај случај са изложбом јасно нам указује на разорну акцију комуниста у Ваљеву и Министарство и овом приликом скреће пажњу и умољава Краљ. Банску управу за потребне инструкције ради онемогућавања рада комуниста у Ваљеву и околини.

По наредби
Министра унутрашњих послова
НАЧЕЛНИК,
потпис нечитак

КРАЉЕВСКА БАНСКА УПРАВА
ДРИНСКЕ БАНОВИНЕ САРАЈЕВО
Пов. Д.З. № 5554 Примљено 23. X 1936.
5329

Начелство среза ваљевског
Пов. 1654 17. XI — 36
Ваљево

ПРЕДМЕТ: Извештај о резултату
истраге о кварењу антикомунистичких слика.

КРАЉЕВСКОЈ БАНСКОЈ УПРАВИ
Управно одељење

САРАЈЕВО

На основу наређења ПОВ. Д.З. Бр. 5554 од 25. октобра т. г. начелству је част а у вези извештаја ПОВ. Бр. 1540 од 9. октобра т.г. поднети следећи извештај.

Да је се истрагом вођеном од стране овог начелства установило — пала сумња према опису приређивача изложбе, да је премазивање 'могао учинити Марковић Ранко из села Лукавца овога среза, али, да нема никаквих сумњивих података који га терете, те је начелство преко Управе града Београда тражило да се упути овом начелству приређивач изложбе ради познавања и евентуалног суочавања.

Када се буду обавиле ове радње, начелство ће о резултату коначне истраге известити Краљевску банску управу.

С молбом на надлежност.

Срески начелник
потпис нечитак

КРАЉЕВСКА БАНСКА УПРАВА
ДРИНСКЕ БАНОВИНЕ САРАЈЕВО
Пов. Д.З. № 6258 Примљено 19. XI 1936.
5554

До извештаја о резултату
извида Рок 20/XII 1936.
Сар./XI 1936.

25/XI

Иницијали потписа

НАЧЕЛСТВО СРЕЗА ВАЉЕВСКОГ
ВАЉЕВО
Пов. Бр. 2007 25. XII 1936.

КРАЉЕВСКОЈ БАНСКОЈ УПРАВИ
Управ. Одељењу II

САРАЈЕВО

У вези извештаја овог начелства Пов. Бр. 1654 од 17. XI 1936. г. у горњем предмету част је начелству доставити следећи извештај:

Обзиром да је пала сумња према опису приређивача изложбе Бориса Хершељмана, да је починитељ квара антикомунистичких слика Марковић Ранко из Лукавца, а живећи у Ваљеву, добављен је приређивач изложбе г. Хершељман ради препознавања, у лицу осумњиченог Марковића, оне личности која је премазивање извршило, по на протоколу познанства код овог начелства бр. 1860 од 2. децембра т.г. приређивач Хершељман изјавио је, да осумњичени Марковић није она личност која је квар на сликама извршила, односно која би била евентуални саучесник са лицем које је квар починило. На истом протоколу

именовани Хершељман изјавио је: да он уопште не зна нити је видео лице које је квар починило, само се сећа личности која је, за време док је изложба била отворена, дуже времена с њим стајао и, по његовом мишљењу, заговарала га, како би починитељ несметано извршио квар изложених експоната. Даље је изјавио, да та личност која је дуже са њим на самој изложби разговарала има сличности са осумњиченим Марковићем, али да се у стасу и начину одевања битно разликује од осумњиченог Марковића. Ближи, прецизнији опис ове личности није могао дати.

Према оваквом стању ствари, а како приређивач изложбе није могао прецизније описати ни личност за коју сумња да је би у договору са починитељем квара на сликама, то начелство није до сада имало могућности ући у траг починитељу, обзиром да је изложба трајала три дана, да је исту посетило мноштво особа из места и околине а да су просторијама у којима је изложба приређена, смештена многа друштва чији су чланови несметано у ове просторије долазили преко целог дана, за све време док је изложба трајала, на исти начин као и пре и после изложбе.

Због тога што приређивач није могао осумњичити ни једно лице као починитеља, истрага по овом делу отежана је но начелство стално настоји да се починитељу и евентуалним саучесницима уђе у траг и ако се у томе успе са кривцима ће се по закону поступити, а о свему извештај поднети.

Срески начелник,
потпис нечитак

КРАЉЕВСКА БАНСКА УПРАВА
ДРИНСКЕ БАНОВИНЕ САРАЈЕВО
Пов. Д.З. 6978 Примљено 28. XII 1936.
6258

Сачувана документа не дају нам одговор ко је оштетио експонате на изложби. Полиција је усмерила истрагу према познатим ваљевским комунистима, а посебно према Милу Милатовићу.

Живота Бермановић у својим сећањима о ОКИРУ, а поводом ове изложбе каже:

„Миле Милатовић са још неколико скојеваца организовао је уништавање тих фотографија помоћу једне хемијске смесе која поцрни сат — два после премазивања. То је имало изванредан политички значај, јер је и та изложба требала да има политички значај, али антикомунистички.“⁴⁹

49 Живота Бермановић, *Формирање и рад Омладинског клуба интелектуалног рада (сећања), Култура у прошлости ваљевског краја, Новинска и радио установа „Напред“, Ваљево 1977, 45.*